

УДК 811.133.1'276.3-055.2:159.922.1:821.133.1

Л. Р. КОККІНА

ЕВОЛЮЦІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЖІНКИ БАЛЬЗАКІВСЬКОГО ВІКУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена дослідженню еволюції мовної картини світу тридцятирічної жінки у французькій літературі, встановленню конвергентних та дивергентних рис у використанні мовних засобів при створенні її образу на матеріалі творів О. Бальзака та А. Коломб'є-Ошберг.

Ключові слова: мовна картина світу жінки, конвергенція, дивергенція, тендерні стереотипи, авторська позиція, Бальзак, Коломб'є-Ошберг.

Протягом усього періоду розвитку світової літератури чимало уваги приділялося образу жінки так званого «бальзаківського віку». Провідним напрямком лінгвістичної гендерології є вивчення питань, пов'язаних з особливостями мовних особистостей жінок-авторів і відображенням мовних картин світу літературних героїнь-жінок [1; 3; 6].

Об'єктом нашого дослідження є мовна картина світу тридцятирічної жінки та її еволюція у творах французької літератури. *Матеріалом* для порівнянь і дослідження діахронії ми обрали мовні засоби творення портретів героїнь роману О. Бальзака «La femme de trente ans» [7] і роману сучасної французької письменниці А. Коломб'є-Ошберг «Mes amies, mes amours, mais encore?» [8].

Особливості написання літературного портрету Жюлі д'Еглемон були неодноразово досліджені як літературознавцями, так і лінгвістами [2; 4; 10]. Ретельного ж аналізу образу Жанни, центрального персонажу твору «Mes amies, mes amours, mais encore?» у порівняльному аспекті ще проведено не було, у всякому разі, ні в періодичних спеціалізованих виданнях, ні на теренах Інтернету такої інформації не виявлено. Таким чином, *актуальність* та *новизна* встановлення конвергентних та дивергентних рис у використанні засобів французької мови задля створення образу тридцятирічної жінки у різні епохи є незаперечними. Виявлені закономірності мають певним чином відбивати ідеологічні зміни у суспільстві та органічно пов'язувати трансформацію тендерних концептів і нові мовні тенденції у відтворенні жіночих психотипів у французькій літературі.

Розробка зазначеного образу, можливість розуміння місця тридцятирічної жінки в сучасному для письменника світі надихала численних французьких авторів XIX ст., серед яких були

Жак-Франсуа Ансело, Анрі-Марі Стендаль, Оноре де Бальзак, Жорж Санд. Період швидкої індустріалізації європейського суспільства призвів до переосмислення цінностей. Чіткий розподіл суспільства на два опозиційні сектори: сферу приватного життя та професійний світ — мав значні ідеологічні наслідки. Саме антагонізм тендерних стереотипів епохи та випереджуючих їх феміністичних проявів стає підґрунтям для появи цілої галереї образів «нової жінки» [11]. Однак, якщо раніш зазначений віковий маркер здебільшого характеризував жіночі персонажі, призначенням яких було зберігання родинного вогнища, а сильні емоції, високі почуття, сміливі вчинки залишалися прерогативою чоловіків, то з появою роману О. Бальзака «Тридцятирічна жінка» було кинуто виклик розумінню жіночності того часу. Цей інтегральний твір, крихти якого збиралися до купи з 1829 по 1842 рік, досить часто називають найгіршим у літературній спадщині письменника, однак той факт, що саме О. Бальзак «створив» тридцятирічну жінку, не викликає суттєвих заперечень [9]. Письменник глузує із суспільства, надаючи всім героїням свого твору одне й те саме ім'я: Жюлі д'Еглемон — та залишаючи за собою право на непослідовність викладення подій, думок, висновків. У цьому для О. Бальзака є відображення жіночої сутності, готовності жінки до великих змін. Зруйнувати родину заради особистого щастя є нонсенсом, порушенням тендерних настанов, проте наявність думок на кшталт цього вже є революційним для того часу. Напр.: *La sainteté des femmes est inconciliable avec les devoirs et les libertés du monde. Emanciper les femmes, c'est les corrompre* [7, с. 114].

Парадоксальним є той факт, що проблема тридцятирічної жінки залишається невирішеною і досі, через 150 років. Численні книги, романи, фільми, телевізійні серіали, блоги, форуми, спеціалізовані сайти, спільноти у соціальних мережах, періодичні видання, тренінги свідчать про актуальність питання [5]. З огляду на сьогоднішній день, жінка отримала майже все те, чого їй не вистачало в XIX ст.: свободу, фінансову незалежність, можливість висловлювати свої думки, досягти певного статусу в суспільстві. Проте невдоволення жінки бальзаківського віку не вщухає. Деякі її претензії залишаються тими ж самими, що й півтора століття тому: недостатня кількість уваги з боку чоловіка, його подвійне життя, труднощі у вихованні дітей, матеріальне забезпечення родини. З'являються, однак, і нові забаганки, витоками яких є досягнення того, про що раніш лише марилося. Сьогодні тридцятирічна жінка, сильна, успішна, подекуди незламна, знову бажає бути слабкою, залежною, огорнутою чоловічою увагою. Або навпаки. Вона не може вирішити, чого вона дійсно потребує. Напр.: *Pourquoi mes désirs m'obsèdent-ils tellement qu'ils finissent par m'écoeurer?* [8, с. 360]. Саме в цьому прихована драма сучасної жінки бальзаківського віку. Сьогодні можна виокремити два психотипи тридцятирічної жінки: одружена та самотня. Особиста трагедія самотніх жінок є не меншою, аніж родинні негаразди заміжніх подруг, оскільки її дилема є ще більш складною.

Результати зіставного дослідження мовних засобів творення портрету тридцятирічної жінки французькими авторами, відстань між якими становить більш, ніж 150 років, насамперед свідчить про зміну ставлення автора до своєї героїні. Якщо тендерний антагонізм О. Бальзака проявляється, коли він водночас і звинувачує, і захищає Жюлі д'Еглемон, то А. Коломб'є-Ошберг не виявляє чіткої позиції щодо головного персонажу. Через постійний самоаналіз, сприйняття дійсності Жанною, відповідно, імплікується іронічний, інколи навіть саркастичний тон авторки.

Головна героїня роману О. Бальзака є дійсно «головною». Окрім неї в романі є мадам Фірміані, однак це другорядний жіночий образ. У романі А. Коломб'є-Ошберг йдеться водночас про чотирьох подруг приблизно однакового віку, кожна з яких має велику кількість буденних проблем, нереалізованих бажань та маленьких радощів. Проте саме Жанна є головним персонажем, оскільки її образ містить найбільше контрадикції: її шлюб визнано найудалішим, вона має все потрібне, за шозиськими стереотипами, проте вона не вважає себе щасливою.

Назва першого твору «La femme de trente ans» є алюзією на те, що центральна постать залишається наодинці зі своїм віком, як з проблемою, однак, означений артикль є авторською інтенцією до генералізації образу. Неначе поясненням до цього є роздуми героїні сучасного роману: *Nous sommes toutes similaires, persuadées d'être exceptionnelles. Comme c'est triste*

8, с. 359]. Заголовок роману А. Коломб'є-Ошберг «*Mes amies, mes amours, mais encore?*» вказує на невирішеність у сучасному світогляді тридцятирічної жінки питання щодо кількості базових елементів, необхідних для внутрішнього психологічного комфорту. Множина іменників з присвійним прикметником, які 150 років тому не могли навіть на думку спасти одруженій жінці, є дуже яскравим маркером XXI століття.

Знаковим для порівняння є вже те, що опис епізоду з життя тридцятирічної жінки в обох творах починається з вечірки: бал у мадам Фірміані та день народження Жанни. Об'єднує ці два свята те, що їх сприйняття жінками є майже однаковим. Пор.: *Tous ces visages blancs et roses cherchent moins le plaisir que des distractions. Nulle émotion n'est vraie* [7, с. 106]. — «*J'aurais du m'en aller. Quand je pense qu'ils ont été tous obligés de se déguiser... Ma mère, en Tina Turner... Déguisement obligatoire, je rêve! Es auraient du désobéir. Ou rester chez eux*» [8, с. 276]. Стосовно ж свого зовнішнього вигляду, позиції героїнь є протилежними. Пор.: *Néanmoins,*

peut-être trahissait-elle les indélébiles faiblesses de la femme par les soins minutieux qu'elle prenait de sa main et de son pied [7, с. 109]. — *J'ai un peu mal à danser avec des talons pareils. Et puis, j'ai horriblement chaud avec cette perruque. Et surtout, je me trouve vulgaire...* [8, с. 273]. Героїня Бальзака є лише однією з запрошених на бал, де саме і починається історія її кохання. Жанна, навпаки, є центром події, іменинницею, і вона має стійке відчуття огиди до свого чоловіка. Відповіді на більшість запитань Жюлі д'Еглемон знаходять у бесідах з кюре, що є досить зрозумілим для католицької Франції XIX ст. Напр.: *La famille, monsieur, existe-t-elle ? Je nie la famille dans une société qui, à la mort du père ou de la mère partage les biens et dit à chacun d'aller de son côté. La famille est une association temporaire et fortuite que dissout promptement la mort* [7, с. 103]. Реакція священнослужителя на подібну сповідь є також типовою для того часу: *Vous êtes perdue, madame, dit le curé gravement et d'une voix pleine de larmes* [7, с. 101]. Для нашої сучасниці Жанни довіреними особами є її подруги, і саме їм вона сповідається:

- *Qu'est-ce qui t'arrive?*
- *Je ne sais pas. Viens, on va faire les tartes.*
- *Tu n'es pas heureuse ?*
- *Oh ! je n'irai pas jusqu'à là...* [8, с. 284].

Внутрішні монологи героїнь присутні в обох досліджуваних романах, як і діалоги, що відбивають їх спілкування з найближчим оточенням. Мова Жюлі д'Еглемон однаково стримана і подумки, і в розмові, що передбачалося проскрипціями католицького суспільства щодо жінки. Напр.: *Avant de me livrer à une passion vers laquelle une fatalité sans exemple me poussa, j'avais été séduite par ce qui perd tant de jeunes filles, par un homme nul, mais de formes agréables* [7, с. 119]. Перо Бальзака закарбувало безліч фраз, що злетіли з вуст жінки, й увійшли до світової скарбниці цитат. На відміну від неї, Жанна, за певних обставин, досить експресивно висловлює своє ставлення до дійсності. Напр.: *Remarque, aujourd'hui, je m'en fous. Puisque Jeff, lui, semble me trouver différente. Possible. C'est tout ce qui m'intéresse: que ce soit possible* [8, с. 359]. Її мова містить усі риси, притаманні усному мовленню: еліптовані речення, синтаксичні повтори, анафори, фатичні сполучення. Напр.: *Parce que j'étais là pour lui. Parce que c'était possible. Parce que je suis nulle* [8, с. 421].

Твір А. Коломб'є-Ошберг суттєво відрізняється від роману «*La femme de trente ans*» за ступінню оралізації думок жінки, що притаманно більшості авторів сучасних жіночих романів. На допомозі авторці стають і графічні можливості організації тексту, а саме написання кожного нового елементу думки з абзацу. В цьому також виявляється внутрішній антагонізм жінки, яка не тільки діє, але й міркує відривчасто, спонтанно.

Висока частотність уживання особових займенників може визнаватися одним зі стильових маркерів. Як у діалогах з Шарлем де Ванденесом, так і в думках про нього, в мові Жюлі д'Еглемон переважає займенник другої особи множини *vous*. Жанна на початку своєї романтичної пригоди використовує у звертаннях ідентичну граматичну форму через те, що Джеф, її обранець, є викладачем англійської її дітей. Якби вони познайомилися в неформальній обстановці, можливо, бар'єра зі звертанням на *vi* не існувало би протягом такого довгого часу. В епоху, коли відбувається дія твору Бальзака, така трансформація була б неможливою через вимоги до тендерної поведінки того часу.

Епітети, вжиті для розкриття образів жінок приблизно однакового віку, соціального статусу, з однаковою обтяжливим тягарем жалю щодо скоєної подружньої зради, є також у більшості випадків різними. Це свідчить не лише про те, що йдеться про різних людей, але й на користь суттєвої зміни ідеологічних акцентів та стереотипів. Так, Жюлі д'Еглемон характеризується як *la marquise, alors âgée de trente ans, était belle quoique frêle de formes et d'une excessive délicatesse* [7, с. 109]. Опис сучасної героїні значно відрізняє її від тендітної, врівноваженої Жюлі: *Au milieu du cortège, Jeanne se trémousse et rit aux éclats* [8, с. 444]. Енергійна, нестримна, Жанна знаходиться у вирі життя. Для створення портрету Жанни авторка використовує такі прикметники, як: *émue, décomposée, si petite sous la pluie, diminuée*. Сама про себе Жанна озивається наступним чином: *Je me suis sentie comme mon sachet de thé* [8, с. 322]. Проте жінка не може собі дозволяти перебування в такому стані: *Il faut que je continue à me sentir forte, même si ça m'étourdit* [8, с. 322]. А. Коломб'є-Ошберг вводить до тексту велику кількість лексичних повторів, мета яких — передати спонтанність думок своєї героїні.

Щодо внутрішнього сприйняття навколишнього світу Жюлі, то досить часто героїня використовує концепт «страждання». Напр.: *Elle souffrait par elle et pour elle* [7, с. 88]. *Je suis souffrante* [7, с. 123]. *Autre souffrance !* [7, с. 126]. *Elle souffrait ou pensait* [7, с. 132]. Іншого варіанту існування для неї не існує, оскільки життя її будується за релігійними принципами того часу: *Vous le voyez, madame, nous devons vivre avec nos douleurs, et la religion seule nous offre des consolations vraies* [7, с. 95]. Жанна, здебільшого, переймається проблемами підпорядкування власного життя, її цікавлять *причини* того, що відбувається. Напр.: *Les raisons de rester avec lui* [8, с. 384]. *Les raisons de le quitter* [8, с. 386]. *Les raisons de rester*

[8, с. 389]. Отже, не можна заперечувати того, що вона страждає, але страждає вона більш «прагматично», дієво, ніж Жюлі, у пошуках вірного рішення проблеми.

Об'єднувальними для мовних картин світу героїнь різних епох можуть бути фрази на підтвердження факту незмінності протягом сторіч «фундаментальних» жіночих проблем. Пор.: 1) *Je suis déjà vieille, dit-elle, rien ne m'excuserait donc de ne pas continuer à souffrir comme par le passé.* [7, с. 123]. — *J'ai vieilli aujourd'hui comme tous les jours, mais un peu plus, dit le calendrier* [8, с. 276]. 2) *Je n'avais plus qu'à être une bonne épouse et élever mes enfants en visant la perfection* [8, с. 284]. — *Mariée, eue ne s'appartient plus, elle est la reine et l'esclave du foyer domestique* [7, с. 114]. *Le mariage effeuilla mes espérances une à une.* [7, с. 119]. Заслуговує на увагу також подібність роздумів щодо ролі кохання у тридцять років. Однак у романі Бальзака ці роздуми висловлює чоловік, що кохає Жюлі і намагається завадити її зневірі: *Pourquoi refusez-vous de demander à l'amour tout ce dont l'amour vous a privée? Vous croyez la vie terminée au moment où, pour vous, elle commence* [7, с. 123]. У романі Коломб'є-Ошберг майже ті ж слова вимовляє героїня, але висловлює вона їх у внутрішньому монологі, подумки: *La simple idée que je puisse changer de route me donne des ails. Ce n'est pas seulement de l'air frais, c'est du bonheur à l'état pur. J'ai recommencé à rêver* [8, с. 359]. Однокорінні дієслова *commencer* та *recommencer* вказують на різне сприйняття сенсу існування жінки в тридцять років. 150 років тому статус заміжньої жінки передбачав неможливим яскраві враження, почуття. Сьогодні цей вік визнається лише третиною життя, яке кожен має прожити повноцінно, починаючи знову і знову.

Кульмінацією обох творів є подружня зрада тридцятирічної жінки. Історія зародження нового кохання та момент прийняття остаточного рішення є абсолютно різними за тональністю, швидкістю розвитку подій тощо. Проводячи певні паралелі, ми бачимо, що у більшості випадків саме сприйняття ситуації є головним чинником диференціації у виборі мовних засобів. Пор.: 1) *Charles et Julie se regardèrent en rougissant. Cette pudeur mutuelle fut encore un lien* [7, с. 128]. — *Il m'a serré très fort dans ses bras... Il y avait vraiment de l'amour à ce moment-là* [8, с. 329]. 2) *Enfin il la quitta, en lui disant avec émotion: — Adieu, madame* [7, с. 124]. — *Jeff la laisse partir, et accompagne son départ d'un «A bientôt», qu'il sait suffisant pour entretenir son trouble* [8, с. 419]. 3) *S'il se décourage, eh ! bien, je resterai seule et fidèle. Cette pensée vint au cœur de cette femme, et fut pour elle ce qu'est la branche de saule trop faible que saisit un nageur avant d'être emporté par le courant* [7, с. 124]. — *Elle se dit qu'il ne se passera rien entre eux. Pas parce qu'elle ne peut pas, mais parce qu'elle se découvre incapable d'aller au bout de son envie* [8, с. 419]. 4) *Dès ce moment, ils entrèrent dans les deux de l'amour* [7, с. 129]. — *Le café s'écoule lentement, au rythme où il défait chacun des douze petits boutons de soie rouge* [8, с. 423].

Дослідження основних збігів та розбіжностей у моїному відтворенні образів жінок бальзаківського віку у французьких романах різних епох дозволяє зробити висновок про те, що зміна соціального статусу жінки, тендерних стереотипів безпосередньо вплинула на еволюцію її мовної картини світу, змінивши її літературний портрет. Більш розкута, стрімка жінка технократичної епохи потребує відтворення цієї динаміки відповідними мовними засобами: оралізація писемного мовлення; використання простих складносурядних речень, еліптованих конструкцій при передачі як діалогічного мовлення, так і внутрішніх монологів героїні; більша насиченість дієсловами та словами, похідними від них; певне зниження реєстру мовлення.

В перспективах нашого дослідження є залучення інших образів жінок бальзаківського віку, описаних французькими романістами з 1842 по 2013 роки; визначення конвергенції та дивергенції у відтворенні жіночих портретів французькими й українськими письменницями ХХІ століття; особливості лексичних і граматичних трансформацій при перекладі французької жіночої прози українською мовою.

1. Кононенко Т. Особливості репрезентації тендерної тематики в британській жіночій прозі останньої третини ХХ ст. (А. Картер, Ф. Велдон, Дж. Вінтерсон) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Кононенко Тетяна Петрівна; НУ «Кієво-Моги́л. акад.» — К., 2008. — 207 с.
2. Моруа А. Прометей, или жизнь Бальзака / Андре Моруа. — М.: Радуга, 1983. — 672 с.
3. Нікітіна Н. Діалогічність художньої реальності в малій жіночій прозі кінця ХХ — початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Нікітіна Наталія Петрівна; ЧНУ ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2013. — 20 с.
4. Потапова М., Кравченко Я. Концепція жіночої особистості в романі О. де Бальзака «Тридцятирічна жінка». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vznu/fil/2009_2/052-55.pdf
5. Ряснянская Г. П. Что такое кризис 30 лет? Психологические аспекты семейных отношений / Г. П. Ряснянская. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sevpsiport.com/psistatii/194-rysnanskay3>
6. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття / С. О. Філоненко. — К.: Аспект-Поліграф; Ніжин: [б. в.], 2006. — 158 с.
7. Balzac O. La femme de trente ans / Honoré de Balzac. [Ressource électronique]. — Disponible sur : <http://www.ebooksgratuits.com>
8. Colombier Hochberg A. Mes amies, mes amours, mais encore? / Agathe Colombier Hochberg. — P.: Mango, 2011, — 477 p.

9. *Mozet N.* Le réalisme balzacien selon Pierre Barbèreis / Nicole Mozet. [Ressource électronique], — Disponible sur : <http://www.persee.fr>
10. *Pelckmans P.* Névrose ou Sociose? Une lecture de La Femme de trente Ans de Balzac / Paul Pelckmans. [Ressource électronique], — Disponible sur : http://tidsskrift.dk/index.php/revue_romane
11. *Touret M.* Où sont-elles ? Que font-elles ? La place des femmes dans l'histoire littéraire. Un point de vue de vingtiémiste / Michèle Touret. [Ressource électronique]. — Disponible sur : <http://www.fabula.org>

Л. Р. Коккина

ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ЖЕНЩИНЫ БАЛЬЗАКОВСКОГО ВОЗРАСТА ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья посвящена исследованию эволюции языковой картины мира тридцатилетней женщины во французской литературе, установлению конвергентных и дивергентных признаков в использовании языковых средств при создании её образа на материале произведений Оноре де Бальзака и Агаты Коломбье-Ошберг.

Ключевые слова: языковая картина мира женщины, конвергенция, дивергенция, гендерные стереотипы, авторская позиция, Бальзак, Коломбье-Ошберг.

L. R. Kokkina

EVOLUTION OF THE BALZAC'S AGE WOMAN'S LANGUAGE WORLDVIEW IN THE FRENCH LITERATURE

The article covers the study of the evolution of the thirty-year-old woman's language worldview in the French literature, ascertainment of convergent and divergent features in the use of linguistic means of creating a portrait, on the material of works by H. de Balzac and A. Colombier-Hochberg.

Key words: woman's language worldview, convergency, divergency, gender stereotypes, author's attitude, Balzac, Colombier-Hochberg.

Стаття надійшла до редакції 7.03.2013 р.